

VERENIGINGS NIEUWS

Nog kleiner dan de dwerg- vleermuis, en toch te vinden?

Het verhaal mag bekend zijn, maar ik vat het voor de zekerheid nog een keer kort samen. Vanaf begin 80er jaren gingen we in Nederland en elders in Europa steeds fanatieker met de bat detector aan de gang. Nu niet alleen om 'vleermuizen' als groep te volgen, maar ook om soorten te determineren. Eén van de interessante zaken die we ontdekten, was het optreden van twee zogenaamde 'fonotypen' van de gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*).

Noordelijk in Europa, maar ook in het zuiden van Europa en in gebergten werden dwergvleermuizen gevonden met een zogenaamde piekfrequentie of 'beste luisterfrequentie' rond 55 kHz. In het gebied daar tussen in vlogen dwergvleermuizen met een piekfrequentie rond 45 kHz. Geografische variatie in het geluid van gewone dwergvleermuizen?

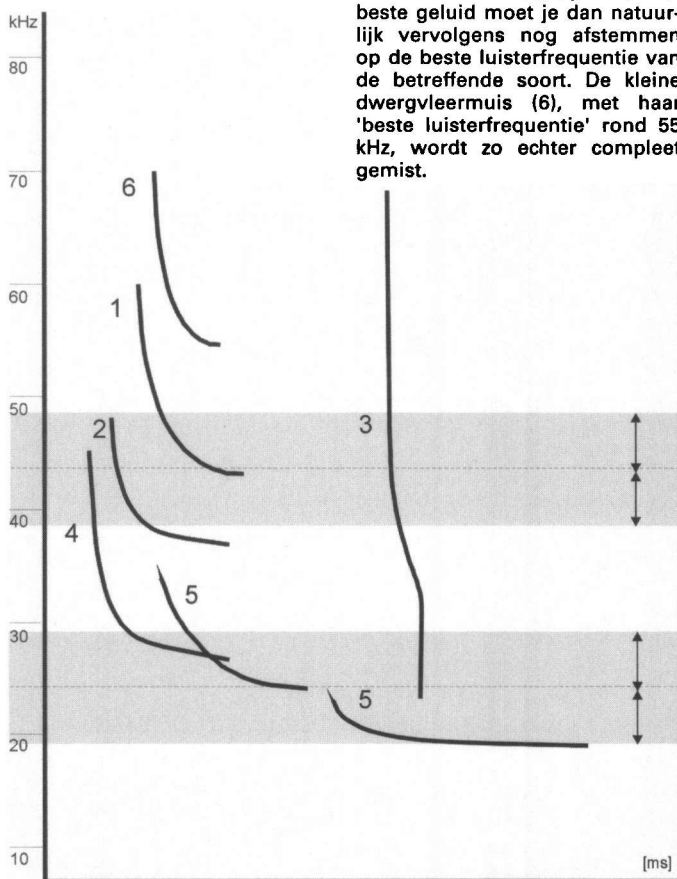
In Groot Brittannië werden echter al gauw beide typen naast elkaar gevonden en ook in de bergen kan je beide typen naast elkaar onder een straatlantaarn beluisteren. De roepende mannetjes van deze dwergvleermuizen bleken een verschillende roep te gebruiken. Een klein verschil, maar tóch. Dan kan het eigenlijk geen geografische variatie zijn en moet er iets anders aan de hand zijn. Het onderzoek barstte los. Er werd gekeken naar het DNA, er werd gekeken naar welke vrouwtjes op welke paarroep reageren, en of de twee verschillende typen gemengd in kolonies voorko-

men. Het verschil in DNA van de beide typen bleek groter dan tussen die van koe en paard. De 55 kHz-mannetjes bleken alleen aantrekkelijk voor 55 kHz-vrouwtjes, en voor 45 kHz-vleermuizen geldt hetzelfde. En de groepen mengen niet. Alhoewel niet altijd even makkelijk zichtbaar en moeilijk meetbaar, werden er ook morfologische verschillen, vooral in

de lengte van vingers, gevonden. Uiteindelijk kon het team van Gareth Jones uit Bristol genoeg bewijzen opeenstapelen en werd de kleinere soort als *Pipistrellus pygmaeus* afgesplitst van *Pipistrellus pipistrellus* en waren we in Europa een soort rijker. Voor Nederland werd de soortnaam 'kleine dwergvleermuis' ingevoerd.

Een heel interessante vraag is nu: hebben we dat hele kleine dwergvleermuisje ook in Nederland? In Nederland is er namelijk tot nog toe geen gevonden. Omdat we onze

Figuur 1: Veel afstembare detectors hebben een frequentieventster van ± 10 kHz. Bij een instelling op ongeveer 45 kHz pik je de gewone (1) en ruige dwergvleermuis (2) en ook de *Myotis*-soorten (3) op. Bij een instelling op ongeveer 25 kHz pik je soorten, zoals de laatvlieger (4) en de rosse vleermuis (5) op. Voor het beste geluid moet je dan natuurlijk vervolgens nog afstemmen op de beste luisterfrequentie van de betreffende soort. De kleine dwergvleermuis (6), met haar 'beste luisterfrequentie' rond 55 kHz, wordt zo echter compleet gemist.

afstembare bat detector meestal op ongeveer 40 á 43 kHz instellen voor de ruige en gewone dwergvleermuis en de meeste *Myotis* soorten, of nog lager voor laatvliegers en rosse vleermuizen, is dat niet ook niet zo vreemd. Wanneer je bijvoorbeeld in een Engels of Zuid-Frans bos het invallen van de duisternis afwacht, kan je meemaken waarom.

Plotseling zie je, vlak boven je tussen de boomkronen of aan de bosrand, kleine dwergvleermuisachtige vleermuizen vliegen, maar via je detector hoor je helemaal niets. Een vreemde gewaarwording. Meestal twijfel je eerst aan de batterijen of aan de volumeknop, maar pas als je de instelling van de detector omhoog draait naar boven de 50 á 52 kHz, pik je het geluid op: 'pygmaeus' of de 'kleine dwergvleermuis'.

Als het helemaal donker is geworden en je ze niet meer ziet, mis je ze dus compleet wanneer je al rondlopend je bat detector nooit hoger dan 45 kHz draait. We lopen in Nederland dus als het ware met ons allen onder onze eventuele kleine dwergvleermuizen door, zonder ze op te merken. Daardoor weten we niet of de soort er is of niet. Wel mogen we er van uitgaan dat de soort, als ze voorkomt, niet algemeen is, want ervaringen, zoals in Engeland of Frankrijk - wel zien, niet horen- ontbreken en ook in de 'time expansion' opnamen, die in Nederland meer en meer gemaakt worden, zijn ze nooit opgedoken.

Maar, al met al blijft het een onbevredigende situatie. Om daar wat aan te doen willen de VLEN en de VZZ voor het voorjaar een zoekactie naar de kleine dwergvleermuis gaan organiseren. Iedereen wordt opgeroepen om op de avonden van 9 of 10 mei massaal met de bat detector op stap gaan, op zo veel mogelijk plaatsen in Nederland. Laten we ze dan zoeken in bossen, vooral bij kleine watertjes en langs bosranden. Niet zo zeer in de meer

De morfologische verschillen tussen de kleine dwergvleermuis, *Pipistrellus pygmaeus* (boven) en de gewone dwergvleermuis, *Pipistrellus pipistrellus* (onder) zijn minimaal. Foto: Gareth Jones

open gebieden. En laten we daarbij onze bat detector instellen op 55 kHz en die instelling ook niet veranderen. Dus, als we een andere soort zien of horen bij die instelling, niet reageren en stug volhouden op 55 kHz. Als je dan op een gegeven moment een typische dwergvleermuisritme "piep piep piep piep poup poup piep poup poup poup" in een snelle variant oppikt, met mooie

toonkwaliteit bij 55 kHz, dan móét het een kleine dwergvleermuis zijn!

Op zo'n manier nemen we met ons allen een keer een goede steekproef op de juiste frequenties en zou het toch moeten lukken die kleine te vinden, als ie d'r is.

Aan iedereen dus de oproep de avonden van 9 en 10 mei alvast te reserveren. In de komende tijd wordt, via vleermuis.net, meer en gedetailleerde informatie over hoe de soort precies van de gewone dwergvleermuis te onderscheiden is, toegankelijk gemaakt, met daarbij mooie geluidsvoorbeelden, uitleg via sonogrammen enzovoort. En vergeet vooral niet te proberen ook geluidsopnamen te maken, als het even kan ook met een 'time expansion detector'. Bij veelbelovende waarnemingen met de gewone afstembare detector gaan we die plaatsen natuurlijk controleren en proberen er geluiden met een 'time expansion detector' op te nemen.

*Herman Limpens
Vereniging voor Zoogdierkunde
en Zoogdierbescherming
Roghorst 99 - 6708 KD
Wageningen
0317-419380
email: herman.limpens@vzz.nl*

Vrijwilliger gezocht

Voor het opzetten van een goed archiefsysteem is het bureau van de VZZ nastig op zoek naar een vrijwilliger met kennis van zaken.

Onder het archief vallen:

- verenigingszaken;
- werkgroepen van de vereniging;
- de tijdschriften (Lutra en Zoogdier);
- projecten die door het bureau worden uitgevoerd.

Het archief bestaat uit een papieren archief en in toenemende mate uit digitale bestanden. In een reiskostenvergoeding en een WA verzekering wordt voorzien.

De werkplek is het kantoor van de VZZ in Arnhem. Reacties kunnen gestuurd worden naar VZZ, t.a.v. Marja Horsting, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem. Per email mag ook: zoogdier@vzz.nl.

Bosslaapmuis (*Dryomys nitedula*).
Foto: Dennis Wansink

Natuurpark Rhodopen

In juli 2002 hield de Veldwerkgroep van de VZZ haar zomerkamp in de Oostelijke Rhodopen, een berggebied in het zuidoosten van Bulgarije. Een verslag hierover stond in Zoogdier 13(3), pagina 29-30. In dit geslaagde kamp werd goed samengewerkt met de Bulgaarse Vogelbescherming en de Vleermuisstudie en -beschermingsgroep.

De deelnemers zagen veel bijzondere soorten en leerden hoe deze te herkennen. Veel van deze soorten zijn bijzonder voor Europa en staan op de Rode lijst van de IUCN.

De Oostelijke, maar ook de Westelijke Rhodopen, staan dan ook bekend om hun rijke flora en fauna. Dat is voor de Bulgaren aanleiding om bij hun regering te pleiten voor het instellen van een natuurpark in dit gebied. De deelnemers aan het kamp hebben het bestuur van de VZZ gevraagd een steunbetuiging naar de Bulgaarse regering te sturen. Natuurstu-

die- en beschermingsorganisaties in andere Europese landen deden dit reeds en dat lijkt effect te hebben. In het najaar van 2002 heeft de Bulgaarse minister van Water en Milieu de Oostelijke en Westelijke Rhodopen tot natuurpark uitgeroepen. Daarmee is het grootste natuurpark in Europa ontstaan. Natuurpark betekent overigens niet dat alles in het gebied nu ten dienste van de natuur staat. De bescherming van de natuur in het park is tamelijk licht: categorie V van de IUCN. De status van natuurpark moet er echter wel voor zorgen, dat de nadelige effecten van bijvoorbeeld mijn-

bouw, wegeaanleg en houtexploitatie, op natuur en leefmilieu zo gering mogelijk zijn. En tevens dat activiteiten ten behoeve van de natuur gestimuleerd worden. Hieronder vallen bijvoorbeeld publieksvoorlichting en ecotoerisme.

De komende jaren zal verder uitgezocht worden, welke soorten wáár en in welke aantallen in het natuurpark voorkomen, zodat een goed beheersplan geschreven kan worden. De VZZ wil daarbij hulp bieden en is momenteel bezig met het opstellen van een projectvoorstel 'Belangrijke zoogdiergebieden in Bulgarije'.

Dennis Wansink

Lidmaatschap voor het leven

Door een eenmalige storting van € 680,67 kunt u lid voor het leven worden. Leden die al 10 of meer jaar lid zijn kunnen een korting krijgen. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het bureau van de VZZ.

Resultaat Nationale Vleermuistelavond 2002

De resultaten van de Nationale Vleermuistelavond van 7 juni 2002 zijn nog niet volledig bekend, omdat niet iedereen zijn telformulier al heeft teruggestuurd. Bovendien zijn in onderstaand overzicht alleen de resultaten van de tellingen van vleermuizen in huizen opgenomen. De tellingen op kerkzolders en in telgebieden moeten nog worden verwerkt. In totaal zijn van 315 huistellers de resultaten van hun tellingen ontvangen. Zij hebben 397 tellingen verricht, waarvan 236 op de 'telavond'. Een groot deel betrof nultellingen (geen vleermuizen aanwezig): 55% op de 'telavond' en 35% van het totale bestand. Naar verwachting zitten er tussen de nog te ontvangen resultaten minder nultellingen, zodat het uiteindelijk percentage nultelling daalt. Evenals in de voorgaande jaren is de gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) de meeste waargenomen vleermuissoort.

Waarnemingen van dwergvleermuis spec. (*Pipistrellus pipistrel-*

lus/nathusii) betreffen waarschijnlijk vooral gewone dwergvleermuizen. De laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) komt op de tweede plaats, gevolgd door de meervleermuis (*Myotis dasycneme*). Naast drie kolonies van grootoorvleermuizen (*Plecotus spec.*), is ook één kolonie van de watervleermuis (*Myotis daubentonii*) in een huis aangetroffen. Dit is opmerkelijk voor deze boombewoner, hoewel van deze soort kolonies in (betonnen) bruggen bekend zijn. Wel dient deze waarneming nog te worden gecontroleerd. Dit geldt ook voor veel andere waarnemingen.

Van 48% van alle waarnemingen (nultellingen niet meegerekend) en 49% van de waarnemingen op de 'telavond' is de soort onbekend. Dit roept de vraag op of de tellingen niet op een andere wijze georganiseerd moeten worden. Een stagiaire, Marcelle Wiegand Bruss, onderzoekt deze vraag. Bijzonder is de waarneming van een ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*). Weliswaar is de

waarneming gedaan in de buurt van de bekende grote kolonies in Limburg, maar toch bijzonder, want waargenomen in een gewoon woonhuis.

Dennis Wansink/
Eelko Groenendaal

De Vleermuistelavond 2002 werd mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Bacardi Bat Protection Stichting.

26 april: VZZ Algemene Ledenvergadering

De algemene ledenvergadering van de VZZ wordt op zaterdag 26 april 2003 gehouden in 'De Coehoorn' in Arnhem. Het ochtendprogramma begint om 10.00 uur. Het middagprogramma zal in het teken van de internationale activiteiten van de VZZ staan. Er zijn voordrachten - met mooie dia's - over Benin en Bulgarije gepland. Bij de Veldwerkgroep, die elk jaar een kamp in het buitenland organiseert, is het idee ontstaan om alle kennis die de werkgroep heeft verzameld te bundelen in een Europese zoogdiergids. In de middag is tijd gereserveerd om samen na te denken over hoe we dat plan vorm kunnen geven. Ook andere internationale activiteiten van de VZZ, zoals de organisatie van het Europees-Amerikaans beversymposium in Arnhem en de VZZ-deelname aan het Europees zoogdiercongres komende zomer in Brno, komen ter sprake.

Leden krijgen een persoonlijke uitnodiging voor het ochtend- en het middagprogramma van deze Algemene Leden Vergadering. Niet-leden kunnen het middagprogramma gratis bijwonen.

Het bestuur.

soort	# individuen alle tellingen	# individuen op telavond (7 juni 2002)	# waarnemingen alle tellingen ¹	# waarnemingen op de telavond (7 juni 2002) ¹
onbekend	4.622	1.824	119	52
ingekorven vleermuis	1	1	1	1
watervleermuis	35	35	1	1
meervleermuis	332	192	3	2
dwergvleermuis spec.	460	271	4	1
gewone dwergvleermuis	5.061	2.087	88	36
laatvlieger	881	272	28	12
grootoor- vleermuis spec.	2	1	2	1
gewone groot- oorvleermuis	34	-	1	-
Totaal	11.428	4.638	248	106

¹) exclusief nultellingen (waarnemingen zonder vleermuizen): 130 nultellingen op de telavond en 149 nultellingen op alle tellingen.

Eelko Groenendaal

De afgelopen maanden zijn er vier nieuwe medewerkers bij het bureau van de VZZ bijgekomen. Eerder werden zij hier voorgesteld: Virginie Épinat in Zoogdier 13(3), Annemarieke van der Sluijs en Dick Bekker in Zoogdier 13(4). In dit nummer vertellen wij iets over de vierde, Eelko Groenendaal, die sinds oktober 2002 is aangetreden. Samen met Annemarieke van der Sluijs bezet hij een soort duobaan voor het verwerken van gegevensaanvragen. Bij de introductie van Annemarieke is uitvoerig uitgelegd wat hun baan inhoudt. In het kort is het dus opsporen van gegevens over verspreiding en aantallen van zoogdieren ten behoeve van MER-aanvragen, voornamelijk afkomstig van bedrijven en overheden. Hiermede wordt een dubbel doel beoogd: op deze manier wordt er rekening gehouden met de zoogdieren in de plangebieden en voor de VZZ betekenen de werkzaamheden een bron van inkomsten. Er is dus duidelijk een trend in Nederland om gegevens over zoogdieren daadwerkelijk bij de plannen te betrekken. Over zichzelf zegt Eelko: "Ik ben een echte all-round bioloog. Mijn specialisaties liggen op het gebied van ecologie, populaties, landbouw en diversiteit. Ik heb een grote belangstelling voor de natuur, van planten en vegetatiekunde tot en met insecten en zoogdieren, waaronder vleermuizen, terwijl ik met vogels en astronomie ben begonnen. Daardoor beschik ik over de nodige veldkennis. Ik houd graag lezingen en het leiden van excursies vind ik erg leuk. Tijdens mijn studie in Wageningen heb ik verscheidene communicatieve vakken gevolgd. Voor mijn stage was ik zes maanden in de tropen, met name op de Seychellen, waar ik onderzoek heb gedaan ten behoeve van het natuurbeheer van deze eilanden naar de vegetatie, de vogels en de

vleermuizen. Verder ben ik, als vrijwilliger, bij de VZZ betrokken bij de coördinatie van de landelijke vleermuistelavond, waarin ik in de voetsporen trad van Mieuw van Diedenhoven. In korte tijd heb ik voor de VZZ honderd nieuwe leden geworven en daar ben ik wel trots op. Dus zowel betaald als onbetaald heb ik in het nieuwe VZZ-team een hoop werk verzet. Het geeft voldoening met de anderen van het team samen te werken. Twee jaar geleden ben ik vader geworden. Ik combineer, net als Dick Bekker, het huismanschap het met een (gedeeltelijk) betaalde baan."

Proceedings Otter Colloquium

Finally the Proceedings of the VII. Otter Colloquium (1998/ Trebon) are published. The book contains 400 pages.

Topics covered are 1. Status of otters, 2. Threat to otters, 3. Otter Conservation, 4. Otter health & welfare, 5. Otter care and rehabilitation, 6. Otters education and economics and many more.

A printed book is available (soft cover, 24x16,5 cm). The price is € 20.-- plus postage (Europe € 5.--; Overseas € 8.--). A CD with pdf-files may be ordered instead for € 10.-- plus postage (Europe € 2.--; Overseas € 2.25).

Dr. Arno Gutleb, Institute for Environmental Studies (IVM), Vrije Universiteit, De Boelelaan 1087, 1081 HV Amsterdam, The Netherlands
tel: 31-20-4449593/4449555,
fax: 31-20-4449553,
E-mail: arno.gutleb@ivm.vu.nl

Tekenaars gezocht!

Lutra is op zoek naar tekenaars. Om precies te zijn: tekenaars die zwart-wit pentekeningen van zoogdieren voor Lutra willen maken. Aan het einde van artikelen in Lutra blijft soms ruimte over. We willen die openingen waar mogelijk opvullen met tekeningen van zoogdieren. Dat voorkomt dat delen van pagina's wit blijven, en het verlevendigt het tijdschrift. Wie zou dergelijke pentekeningen voor Lutra willen maken? Of al bestaande tekeningen ter beschikking willen stellen? Bedenk: net als met het fotomateriaal dat in Lutra wordt gepubliceerd zijn wij niet in staat om een financiële vergoeding te bieden. Wij hopen dat dit jullie er niet van weerhoudt te reageren.

Ben je geïnteresseerd? Stuur dan een e-mail of brief naar de eindredacteur van Lutra, Edgar van der Grift:
eavdgrift@cistron.nl
De Gouden Ploeg 56, 3824 DV Amersfoort.

VELDWERKGROEP

27, 28 en 29 juni:

**Vleermuis-weekend in De
Malpie (nabij Valkenswaard)**

In dit weekend, dat we samen houden met de vleermuiswerkgroep Brabant, zal een deel van de Brabantse Kempen geïnventariseerd worden op vleermuizen. We gaan 's nachts kolonies zoeken in het natuurgebied De Malpie, overdag gaan we kerkzolders controleren, en 's avonds zullen de soorten in de gevonden kolonies door middel van afvangst worden gecontroleerd. We bevinden ons op de noordgrens van het verspreidingsgebied van de grijze grootoorvleermuis, dus er is kans dat deze op kerkzolders wordt aangetroffen, hetgeen in het nabije verleden al eens is gebeurd.

Opgeven vóór 10 juni bij
Kamiel Spoelstra,
K.Spoelstra@biol.rug.nl

26 juli - 2 augustus:

Zomerkamp in Portugal

Het zomerkamp wordt dit jaar gehouden in het Parque Nacional de Alvão, in het noorden van Portugal. In dit gebied zijn 55 soorten zoogdieren te bewonderen, onder andere de geheimzinnige toupeira de agua, een soort watermol.

Je kunt je opgeven voor dit kamp door voor 1 april 25 euro over te maken op girorekening 2050298 t.n.v. de penningmeester VZZ Veldwerkgroep, p/a Dorpsstraat 63, 3238 BB Zwartewaal.

12, 13 en 14 september:

Muizenweekend

Reeuwijkse Plassen

In dit muizenweekend gaan we een aantal van de vele eilandjes in de Reeuwijkse plassen bemonsteren op het voorkomen van noordse woelen en waterspitsmuizen.

Opgeven vóór 1 september bij
Kees Mostert, Mostert@pzh.nl